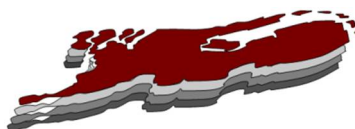

**Bureauonderzoek en inventariserend
veldonderzoek – verkennende fase**

Veldovenstraat 20, Rijssen, gemeente Rijssen-Holten (OV).

april 2021

Versie 1.1 (concept)

In opdracht van:
BJZ.nu

Colofon

v2.4

Laagland Archeologie Rapport 608

Bureauonderzoek Veldovenstraat 20 te Rijssen, gemeente Rijssen-Holten (OV)

Auteur: Nick Hendriks en Erwin Brouwer

In opdracht van: BJZ.nu

Foto's en tekeningen: Laagland Archeologie

Status rapport: concept

Controle: E.W. Brouwer

Autorisatie: E.W. Brouwer

ISSN 2468-4759

Laagland Archeologie BV
Virulyweg 21F-G
7602 RG Almelo

E-mail: info@laaglandarcheologie.nl
KvK-Nummer: 60294418

© Laagland Archeologie BV, Almelo, april 2021

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Laagland Archeologie BV aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

Laagland Archeologie heeft in februari 2021 een bureauonderzoek uitgevoerd aan de Veldovenstraat 20 te Rijssen. Het onderzoek vond plaats in verband met de ruimtelijke procedure rondom de geplande bouw van een woonzorgcomplex. De precieze invulling van de plannen is op het moment van schrijven nog niet bekend. In april 2021 is vervolgens een verkennend booronderzoek uitgevoerd.

Het bureauonderzoek had tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen. Centraal staat daarbij de vraag of en zo ja welke archeologische resten (complextype, datering, diepteligging en gaafheid) in het plangebied kunnen worden verwacht. Hiertoe zijn landschappelijke, archeologische en historische bronnen geraadpleegd.

Het plangebied ligt op de flank van de Rijserberg, die onderdeel uitmaakt van het stuwwallencomplex van de Sallandse Heuvelrug. Ten oosten van het plangebied zijn gordeldekzanden aanwezig. Het plangebied is bodemkundig ongekarteerd, maar in de omgeving van het plangebied zijn hoge zwarte enkeerdgronden en haarpodzolgronden aanwezig. Gezien het historisch gebruik als bouwland is het waarschijnlijk dat ook in het plangebied een enkeerdgrond aanwezig is.

Binnen het onderzoeksgebied zijn geen archeologische waarnemingen aanwezig. Bij de meeste archeologische onderzoeken is geen vindplaats aangetroffen en is de bodem verstoord tot in de C-horizont. Alleen op ca. 480 meter ten noordoosten van het plangebied is waarschijnlijk een vindplaats aangetroffen. Historisch kaartmateriaal wijst uit dat het plangebied deel uitmaakte van een groot bouwlandcomplex dat de historische kern van Rijssen omringde. Vanaf het begin van de 20^e eeuw werd dit bouwlandcomplex deels bebouwd. In de jaren '70 werd een nieuwbouwwijk aangelegd waar het plangebied deel van uit maakt. De huidige bebouwing binnen het plangebied is in 1970 gebouwd. Het plangebied ligt in een relatief hoge zone die in vroeger tijden waarschijnlijk aantrekkelijk was voor bewoning. Binnen het onderzoeksgebied zijn echter weinig archeologische waarden bekend. Dat is vermoedelijk voor een belangrijk deel daaraan toe te schrijven, dat er nog relatief weinig (gravend) onderzoek heeft plaatsgevonden. Voor het plangebied geldt een hoge verwachting voor de periode midden-Neolithicum tot en met de late middeleeuwen.

Als volgende stap zijn verkennende boringen gezet. Verkennend booronderzoek heeft tot doel het verwachtingsmodel te toetsen en zonodig aan te vullen. Tijdens het verkennende booronderzoek is een grotendeels intact bodemprofiel aangetroffen onder een plaggendeek. Het verwachtingsmodel blijft daarom gehandhaafd. We adviseren vervolgonderzoek in de vorm van karterende boringen op de daadwerkelijk te verstoren locaties.

De implementatie van dit advies is in handen van de bevoegde overheid, de gemeente Rijssen-Holten. De gemeente wordt hierin vertegenwoordigd door haar deskundige, A. Vissinga

Mochten tijdens de werkzaamheden onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen, of resten waarvan redelijkerwijze kan worden vermoed dat het om archeologische resten gaat, dan geldt op grond van de Erfgoedwet (art. 5.10) een meldingsplicht. Dit kan bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE, www.cultureelerfgoed.nl).

Samenvatting	3
1 Inleiding	5
1.1 Aanleiding onderzoek	5
1.2 Afbakening plan- en onderzoeksgebied	5
1.3 Administratieve gegevens	7
1.4 Huidige situatie en toekomstig gebruik	8
1.5 Geplande verstoring	8
1.6 Gemeentelijk beleid	9
1.7 Onderzoeksdoel	9
2 Inventarisatie	10
2.1 Inleiding	10
2.2 Landschappelijke ontwikkeling	10
2.3 Archeologie	12
2.3.1 Bekende archeologische waarden	12
2.3.2 Waarnemingen	12
2.3.3 AMK-terreinen	12
2.3.4 Gemeentelijke verwachtingskaart	12
2.3.5 Eerder archeologisch onderzoek	12
2.4 Historie	13
3 Conclusie en verwachtingsmodel	17
3.1 Conclusie	17
3.2 Verwachtingsmodel	18
4 Veldonderzoek	19
4.1 Beschrijving onderzoeksmethodiek	19
4.2 Resultaten: lithologie, lithogenese en bodemontwikkeling	19
4.3 Resultaten: archeologie	20
5 Conclusie en verwachting	21
6 Selectieadvies	22
Literatuur	23
BIJLAGE 1 AMZ-cyclus	25
BIJLAGE 2 Archeologische perioden	26
BIJLAGE 3 Niet-toegankelijk	27
BIJLAGE 4 Geomorfologische kaart	28
BIJLAGE 5 Actueel Hoogtebestand Nederland	29
BIJLAGE 6 Gemeentelijke archeologische verwachtingskaart	30
BIJLAGE 7 Bodemkaart	31
BIJLAGE 8 Waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen	32
BIJLAGE 9 verstoord pakket en plaggendek	33
BIJLAGE 10 Top natuurlijke ondergrond	34
BIJLAGE 11 Boorstaten	35
BIJLAGE 12 Verklarende woordenlijst	39

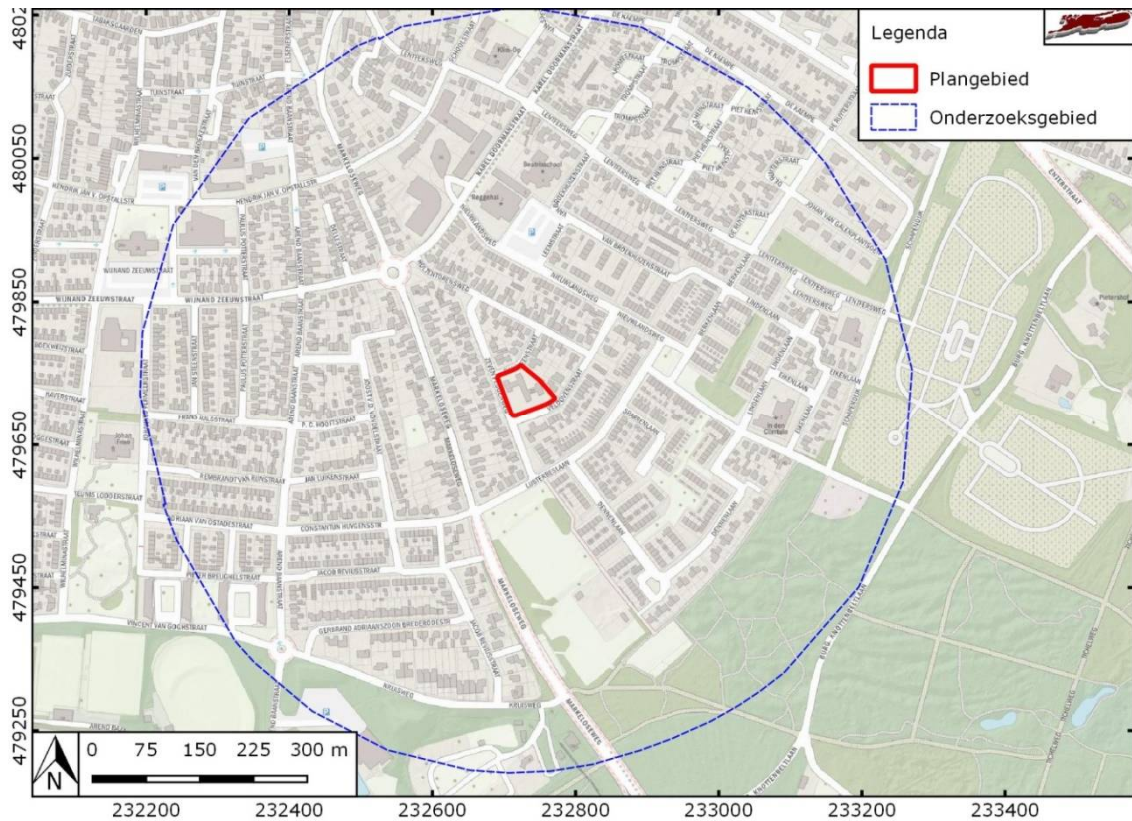
INLEIDING

1.1 AANLEIDING ONDERZOEK

De aanleiding voor het onderzoek vormt de geplande bouw van een nieuw woonzorggebouw met in totaal 33 onzelfstandige wooneenheden aan de Veldovenstraat 20 te Rijssen, gemeente Rijssen-Holten (OV). Hiertoe is een bestemmingsplanwijziging vereist. De gemeente Rijssen-Holten heeft een eigen archeologiebeleid. Op basis van het bestemmingsplan dient archeologisch onderzoek uitgevoerd te worden om aan te tonen dat eventueel aanwezige archeologische waarden niet onevenredig worden of kunnen worden geschaad door de geplande bouwactiviteiten. De opdrachtgever beoogt met het onderzoek de gemeentelijke paraaf te krijgen voor het onderdeel archeologie. Aanvullende wensen zijn niet kenbaar gemaakt.

1.2 AFBAKENING PLAN- EN ONDERZOEKSGBIED

Het plangebied betreft de Veldovenstraat 20 in Rijssen, gemeente Rijssen-Holten (OV), zie onderstaande afbeelding.

Afbeelding 1. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied.

Het plangebied heeft een omvang van ca. 3300 m². Voor een beter begrip van de bodemkundige omstandigheden en de archeologie van de planlocatie is een groter gebied bestudeerd. Een zone van 500 m rondom het plangebied wordt voldoende geacht om de archeologische potentie van het plangebied in kaart te brengen. Deze zone wordt aangeduid als 'onderzoeksgebied'.

1.3 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	
Provincie	Overijssel
Gemeente	Rijssen-Holten
Plaats	Rijssen
Beheerder/eigenaar grond	Onbekend
Toponiem	Veldovenstraat 20
Kadastrale perceelnummer(s) ¹	RSN01 - G - 1416
Laagland Archeologie projectnummer	RIVE211
Datum conceptrapportage	23-4-2021
Datum definitief rapport	
Datum veldonderzoek	21-04-2021
XY-coördinaten	232691/479746
	232723/479762
	232771/479715
	232712/479691
Kaartblad ²	28D
Oppervlakte Plangebied	Ca. 3300 m ²
Onderzoeksmeldingsnr	4954911100 (bureauonderzoek) 5033326100 (veldonderzoek)
AMK-terrein	N.v.t.
Vondstmeldingsnr.	n.v.t.
Type onderzoek	Bureauonderzoek
Opdrachtgever	BJZ.nu
Goedkeuring BG	nog niet beoordeeld
Bevoegde overheid	Gemeente Rijssen-Holten
Adviseur namens bevoegde overheid	A. Vissinga
Beheer documentatie	Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Overijssel E-depot voor de Nederlandse archeologie Archief Laagland archeologie BV
Uitvoerder	Laagland Archeologie BV Virulyweg 21F-G 7602 RG Almelo 06 51 95 35 53
opsteller onderzoek projectleider	Nick Hendriks Erwin Brouwer Erwin.brouwer@laaglandarcheologie.nl

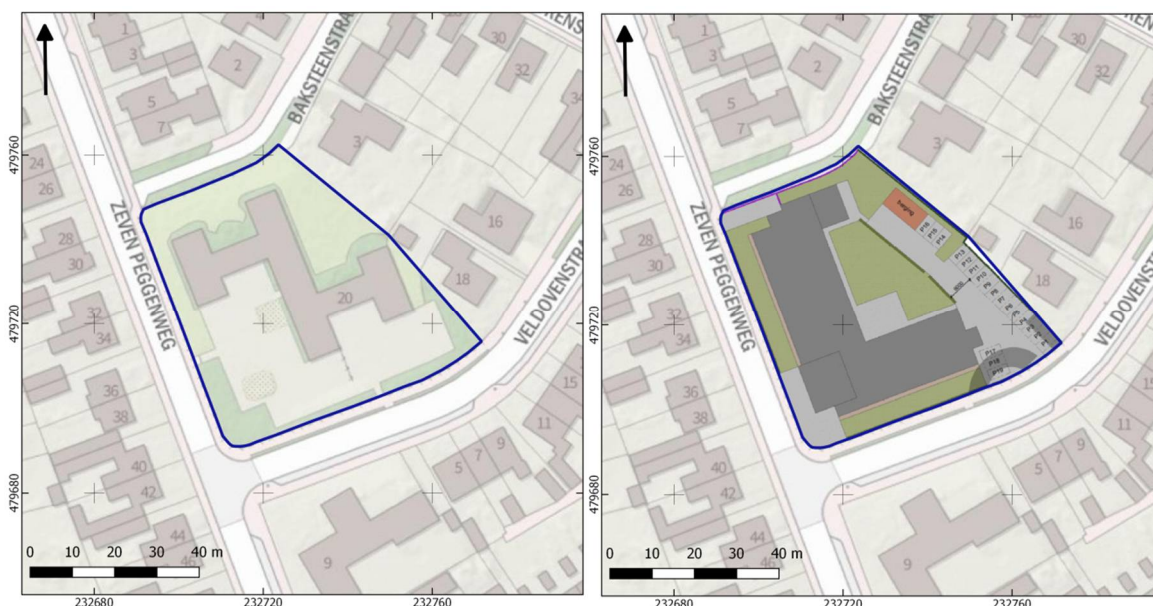
¹ kadastralekaart.com

² www.imergis.nl/htm/opentopo800.htm

Tabel 1. Objectgegevens.

1.4 HUIDIGE SITUATIE EN TOEKOMSTIG GEBRUIK

Het plangebied is momenteel deels bebouwd met een schoolgebouw. Het terrein bevat voor zover bekend geen kelders of andere ondergrondse kunstwerken en er zijn geen historisch waardevolle bouwwerken in het plangebied aanwezig.³ Onderstaande afbeelding toont de huidige en gewenste nieuwe situatie.

Afbeelding 2. Huidige situatie (links) en nieuwe gewenste situatie (rechts).

De geplande nieuwbouw is voor een groot deel buiten de huidige bebouwing gepland. In dit stadium is de exacte invulling van de plannen nog niet bekend. De milieutechnische condities, huidige en eventuele nieuwe waterpeil en of en zo ja wie de toekomstige gebruiker(s) wordt/worden zijn in dit stadium evenmin bekend.

1.5 GEPLANDE VERSTORING

De ingrepen vinden plaats binnen het plangebied. De diepte van de geplande verstoring reikt vermoedelijk overwegend niet dieper dan ongeveer 100 cm –mv. Rioleringsbuizen kunnen dieper aangelegd worden.

³ bron: gemeentelijke monumentenlijst

1.6 GEMEENTELIJK BELEID

De gemeente Rijssen-Holten heeft een eigen archeologiebeleid. Het aspect Archeologie is opgenomen in het bestemmingsplan Wonen Rijssen (werkdokument niet-juridisch), artikel 28. Het plangebied ligt in een zone met de dubbelbestemming archeologie – middelhoge verwachting.⁴ Archeologisch onderzoek is vereist indien de omvang van de geplande bodemingrepen bij nieuwbouw groter zijn dan 250 m². De omvang van de geplande verstoringen overschrijdt de vrijstellingsgrenzen zoals die in het vigerende gemeentelijk archeologiebeleid zijn aangegeven.

1.7 ONDERZOEKSDOEL

Het uitgevoerde onderzoek behoort tot de eerste fase in het huidige archeologische onderzoeksproces (zie bijlage 1). De initiatiefnemer beoogt met het hier uitgevoerde onderzoek te voldoen aan de gemeentelijke regelgeving omtrent archeologisch onderzoek. Het bureauonderzoek heeft tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen aan de hand van bestaande bronnen, en te bepalen of en zo ja welke delen van het plangebied in aanmerking komen voor vervolgonderzoek. Op grond van de resultaten van dit onderzoek kan worden beoordeeld of en zo ja, welke vorm van vervolgonderzoek nodig is om de archeologische waarde van het gebied te kunnen vaststellen.

⁴ www.ruimtelijkeplannen.nl

HOOFDSTUK 2 INVENTARISATIE

2.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk worden de relevante landschappelijke ontwikkeling en huidige bodemkundige situatie beschreven. Tevens wordt ingegaan op de bekende archeologische waarden in de omgeving van het plangebied en de historische situatie. Voor wat betreft de in de tekst genoemde archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 2.

2.2 LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

Het plangebied ligt op de flank van de Rijsserberg, die onderdeel is van het stuwwallencomplex van de Sallandse heuvelrug. De stuwwallen zijn in de loop van de voorlaatste ijstijd (Saalien, 238 – 126 duizend jaar geleden) gevormd. Gedurende deze ijstijd waren grote delen van Nederland bedekt met landijs. Het gewicht van het ijspakket, dat vele honderden meters dik kon zijn, perste oudere afzettingen onder het ijs weg. Aan de voor- en zijanten van gletsjertongen ontstonden hierdoor opgestuwde heuvels. De stuwwal kenmerkt zich door een patroon van min of meer evenwijdig lopende dagzomen, die soms door een overschuivingsvlak worden gescheiden. De gestuwde afzettingen zijn echter aanzienlijk ouder en zijn oorspronkelijk gevormd als rivierafzettingen van een voorloper van de Rijn.

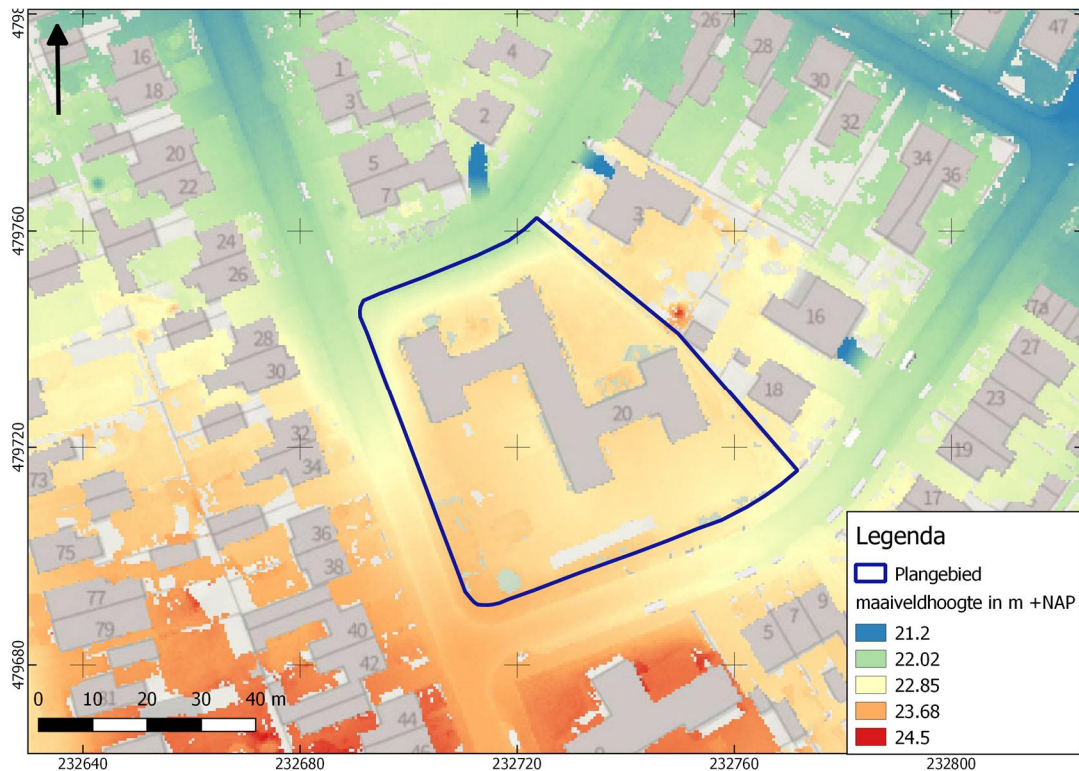
Gedurende de laatste ijstijd, het Weichselien (ca. 115.000 tot 11.755 v. Chr.) lag er geen landijs in Nederland en heersten er periglaciaire condities. De ondergrond was permanent bevroren, waardoor sneeuwmeltwater en regenwater moest afstromen via het oppervlak. Door de grote verschillen in waterafvoer gedurende het jaar hadden de rivieren en kleinere waterlopen een vlechtend karakter (verwilderde rivieren). Onder dit koude en droge klimaat was er weinig vegetatie, waardoor zand gemakkelijk door de wind kon worden verplaatst en er dekzandruggen konden ontstaan. Rondom lokale hoogten zoals de Rijsserberg verzamelde het dekzand zich als een gordel (gordeldekzand).

Op de geomorfologische kaart (Bijlage 4) ligt het plangebied op de flank van de stuwwal. Ten oosten van het plangebied gaat de flank van de stuwwal over naar een zone met gordeldekzand. Op basis van boringen in de omgeving van het plangebied lijkt er geen dekzand afgezet binnen het plangebied.⁵ De bovengrond bestaat vermoedelijk uit hellingafspoelingsmateriaal of geërodeerde glaciaire afzettingen (keizand).

Op het AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland), zie bijlage 5 is te zien dat het plangebied zich op de flank van de stuwwal bevindt. Het oostelijke deel van het onderzoeksgebied ligt beduidend hoger op de stuwwal, terwijl in het westen de lager

⁵ DINOloket boringen B28D0802 en B28D0804.

gelegen gordeldekzanden aanwezig zijn. Duidelijk zichtbaar zijn ook de storthopen die op de geomorfologische kaart ten zuidwesten van het plangebied liggen.

Afbeelding 3. Detailopname van het plangebied op het AHN.

Op bovenstaande detailopname is te zien dat het plangebied op het einde van een tongvormige verhoging op de stuwwal ligt. Het reliëf van zuidwestelijke naar noordoostelijke richting daalt over een afstand van ongeveer 200 m met meer dan 3 m. Dat is deels een natuurlijk reliëf, maar het beeld wordt waarschijnlijk vertekend door ophogingen en egalisaties onder huidige bebouwingen en bestrating. Het plangebied ligt bijvoorbeeld op een terrein dat in het noordoostelijke deel vermoedelijk ongeveer 60 cm is opgehoogd.

Bodemkundig (bijlage 7) is het plangebied ongekarteerd, omdat het binnen de bebouwde kom van Rijssen ligt. Ten zuiden van het plangebied zijn hoge zwarte enkeerdgronden en haarpodzolgronden aanwezig. De bodem op de locatie van de storthopen bestaat uit vlakvaaggronden. Op basis van oude kaarten (zie paragraaf 2.4) kan aangenomen worden dat in het plangebied een enkeerdgrond aanwezig is. De natuurlijke ondergrond onder het plaggendek bestaat vermoedelijk uit een haarpodzolgrond.

Enkeerdgronden zijn zandgronden met een plaggendek van tenminste 50 cm dik. Dit plaggendek is vanaf de Late Middeleeuwen ontstaan door het periodiek opbrengen van met mest vermengde plaggen op de akker. Doel hiervan was de bodemvruchtbaarheid op peil te houden of te verbeteren. Enkeerdgronden zijn voor wat betreft archeologie om twee redenen relevant. De oudste enkeerdgronden zijn meestal ontstaan op locaties die ook vóór het in zwang komen van plaggenbemesting al als akker in gebruik waren. Dat waren meestal relatief hooggelegen, goed ontwaterde zandgronden die redelijk goed met de toenmalige landbouwtechnieken konden worden bewerkt. Door deze eigenschappen zijn deze gronden vaak al heel vroeg – soms als vanaf het midden-Neolithicum – in gebruik genomen als landbouwgrond. Resten van bewoning uit deze perioden wordt daarom vaak onder een plaggendek aangetroffen.

Daarnaast fungeert het plaggendek in meer moderne tijden als een dikke beschermende laag, waardoor eventueel aanwezige resten niet of in mindere mate zijn aangetast door allerlei bodemingrepen.

Een haarpodzol is typerend voor de hogere zandgronden. Zowel tijdens het ontstaan als daarna is de grondwaterstand altijd laag geweest. Het toponiem 'haar' betekent 'hoge scherpe rug'. Kenmerkend is een dunne humushoudende bovengrond (A-horizont) met daaronder een grijze uitspoelingshorizont ('loodzand', E-horizont). De overgangen tussen de verschillende bodemhorizonten is abrupt.

2.3 ARCHEOLOGIE

2.3.1 BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN

Bijlage 8 toont de locaties van de bekende archeologische waarden en de uitgevoerde archeologische onderzoeken in de omgeving van het plangebied.

2.3.2 WAARNEMINGEN

Binnen het onderzoeksgebied is één waarneming bekend op ca. 415 meter ten noorden van het plangebied. Deze waarneming hangt samen met een archeologisch booronderzoek dat in 2009 is uitgevoerd door De Steekproef (OM-nummer 34109). Dit onderzoek wordt in paragraaf 2.3.5 behandeld.

2.3.3 AMK-TERREINEN

AMK-terreinen (= Archeologische Monumentenkaart) zijn terreinen waarvan bekend is dat zich archeologische resten in de grond bevinden. Het archeologisch belang daarvan is bovendien gewaardeerd. Zo zijn er AMK-terreinen van archeologisch belang, hoog, zeer hoog archeologisch belang en wettelijk beschermde AMK-terreinen van zeer hoog archeologisch belang).

Binnen het onderzoeksgebied zijn geen AMK-terreinen geregistreerd.

2.3.4 GEMEENTELIJKE VERWACHTINGSKAART

Op de gemeentelijke verwachtingskaart (bijlage 6) ligt het plangebied in een zone met een middelhoge archeologische verwachting, waar vermoedelijk een plaggendek aanwezig is. Dit vergroot de kans dat eventueel aanwezige archeologische resten goed zijn geconserveerd.

2.3.5 EERDER ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In de omgeving van het plangebied hebben eerder archeologische onderzoeken plaatsgevonden. De onderzochte locaties zijn afgebeeld in bijlage 8.

Binnen het onderzoeksgebied zijn vier onderzoeksmeldingen bekend. Direct ten zuiden van het plangebied, is door Hamaland advies een bureau- en booronderzoek uitgevoerd. Dit onderzoek bestond uit drie deelgebieden, waarvan de Zeven Peggenweg 9 zich binnen het onderzoeksgebied bevindt. Tijdens het bureauonderzoek werd een middelhoge verwachting gesteld voor het plangebied. Tijdens het booronderzoek is geen

plaggendek aangetroffen. De bodem bestond uit een subrecente bouwvoor van 40 centimeter dikte, waaronder een menglaag aanwezig was die lag op stuwwalafzettingen. Geadviseerd is om geen vervolgonderzoek uit te voeren, omdat er geen concrete aanwijzingen zijn aangetroffen voor een archeologische vindplaats.⁶

Op ca. 250 meter ten noorden van het plangebied heeft RAAP in 2011 een bureau- en booronderzoek uitgevoerd aan de Karel Doormanstraat. Op basis van het bureauonderzoek bestond een middelhoge verwachting voor archeologische resten vanaf de prehistorie tot en met de Late-Middeleeuwen, voornamelijk vanaf de IJzertijd. Tijdens het veldonderzoek is geconstateerd dat de bodem grotendeels is verstoord tot in de C-horizont en zijn er geen archeologische indicatoren aangetroffen. Geadviseerd is om het plangebied vrij te geven voor ontwikkeling.⁷

De derde onderzoeksmelding binnen het onderzoeksgebied ligt op ca. 350 meter ten noorden van het plangebied. Dit betreft het bureau- en booronderzoek uitgevoerd door de Steekproef in 2009. Tijdens het bureauonderzoek is een hoge verwachting opgesteld voor archeologische resten voor alle perioden. Tijdens het booronderzoek is een plaggendek aangetroffen op een resterende podzolbodem. Tevens is een fragment aardewerk aangetroffen, dat niet verder kon worden gedetermineerd, omdat het fragment te verveerd was. Geadviseerd is om een proefsleuvenonderzoek uit te voeren op deze locatie.⁸

De laatste onderzoeksmelding binnen het onderzoeksgebied betreft een bureau- en booronderzoek uitgevoerd door RAAP in 2006. Dit onderzoek bevindt zich op ca. 480 meter ten noordwesten van het plangebied. Op basis van het bureauonderzoek bestond een hoge verwachting voor archeologische resten uit alle perioden. Tijdens het booronderzoek werd echter een verstoorde bodem aangetroffen, waardoor geadviseerd is om geen vervolgonderzoek uit te voeren.⁹

2.4 HISTORIE

Op de geraadpleegde Hottingerkaart¹⁰ (uit 1787) zijn geen details te zien anders dan dat het plangebied als bouwland wordt gebruikt. Op de eerste kadastrale kaart (circa 1832, zie onder)¹¹ is het plangebied en haar omgeving nog onbebouwd (zie onderstaande afbeelding). Het terrein is op de OAT (Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel) aangeduid als bouwland. Het plangebied maakt deel uit van een groot bouwlandcomplex dat de stad Rijssen omringt. Op basis van de verkaveling van de bouwlanden (lange, smalle percelen) in en om het plangebied kan worden aangenomen dat het mogelijk om een laatmiddeleeuwse ontginning gaat. Op de eerste kadastrale kaart en latere kaarten is te zien dat het plangebied in een taartpunt-achtig landbouwareaal ligt. Op een kaart uit 1891 (zie afbeelding 5) is het perceel aangeduid als 'Het Nieuwland', een belangrijke aanwijzing dat dit bouwland later is ontgonnen dat het omliggende. De aanwezigheid van een onontgonnen heideareaal direct ten zuidoosten van het plangebied vormt een andere aanwijzing voor een relatief late ontginning.

In de omgeving van het plangebied komt geen bebouwing voor. Uit diverse archeologische onderzoeken elders is een beeld ontstaan van een proces waarbij de boerderijen zich vanaf circa 1100 na Chr. geleidelijk hebben verplaatst naar de randen van de es. Sindsdien zijn de boerenerven min of meer op dezelfde plek gebleven (plaatscontinuïteit). Daarvoor waren boerenerven midden op de essen gesitueerd. In de

⁶ De Graaf et al. 2016.

⁷ Zielman 2011.

⁸ Postma-Saan 2009.

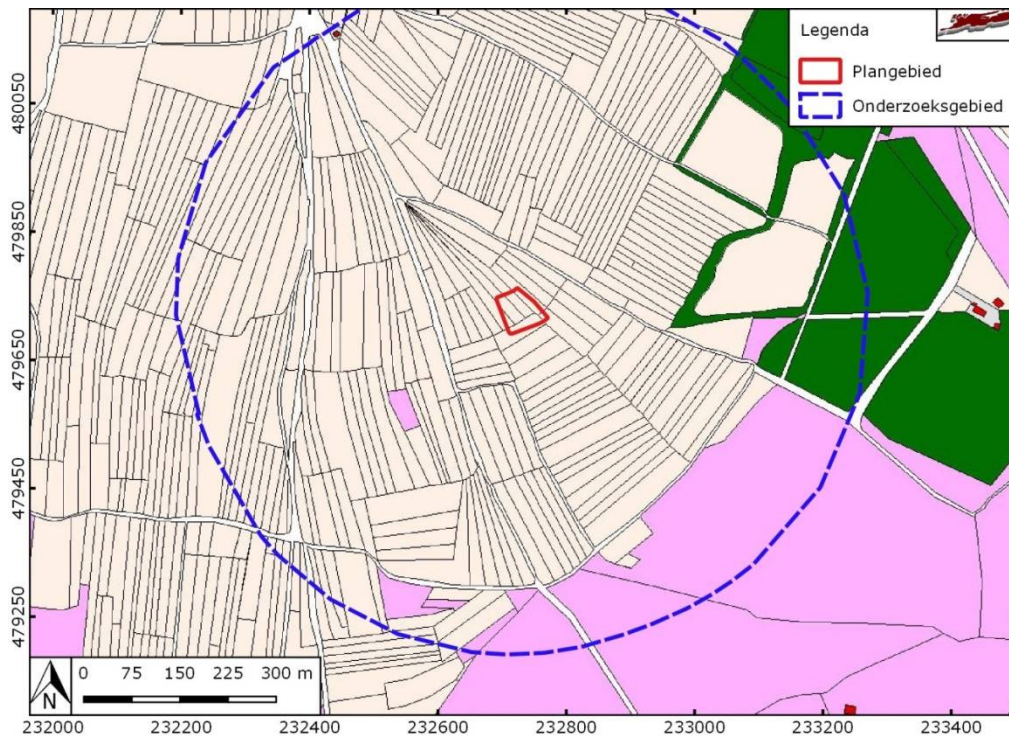
⁹ Van den Berghe 2006.

¹⁰ Bron: geoportaaloverijssel.nl

¹¹ bron: hisgis.nl

loop van de tijd verplaatsten ze geleidelijk. Als een boerderij (opgetrokken uit houten palen, leem, riet en vlechtwerk) op een gegeven moment door rottingsprocessen te sterk was aangetast, werd in de nabijheid meestal een nieuwe boerderij gebouwd. (zwervende erven).

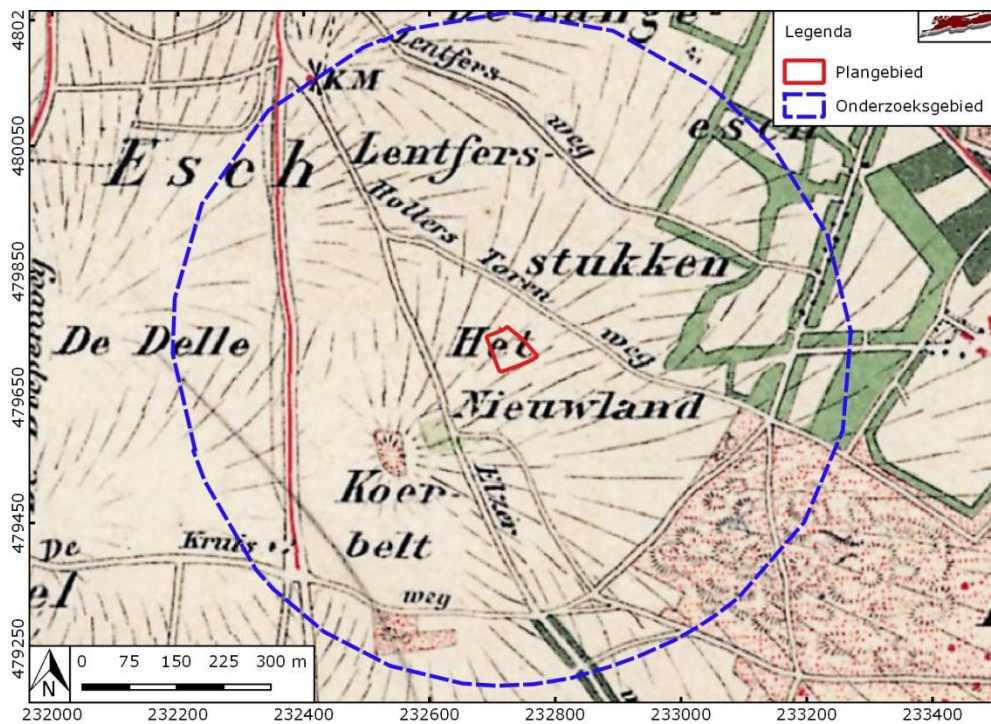
In de omgeving van het plangebied is een groot deel van de percelen als bouwland in gebruik, maar zijn sommige percelen nog niet ontgonnen of liggen ze langdurig braak. Door het bouwlandcomplex liepen diverse wegen die naar de stad toe lopen. Ten zuiden van het plangebied is een deel van het land nog niet ontgonnen. Ten zuidwesten van het plangebied is een landgoed aanwezig dat in bezit was van Baron Ernst Hendrik van Ittersum.

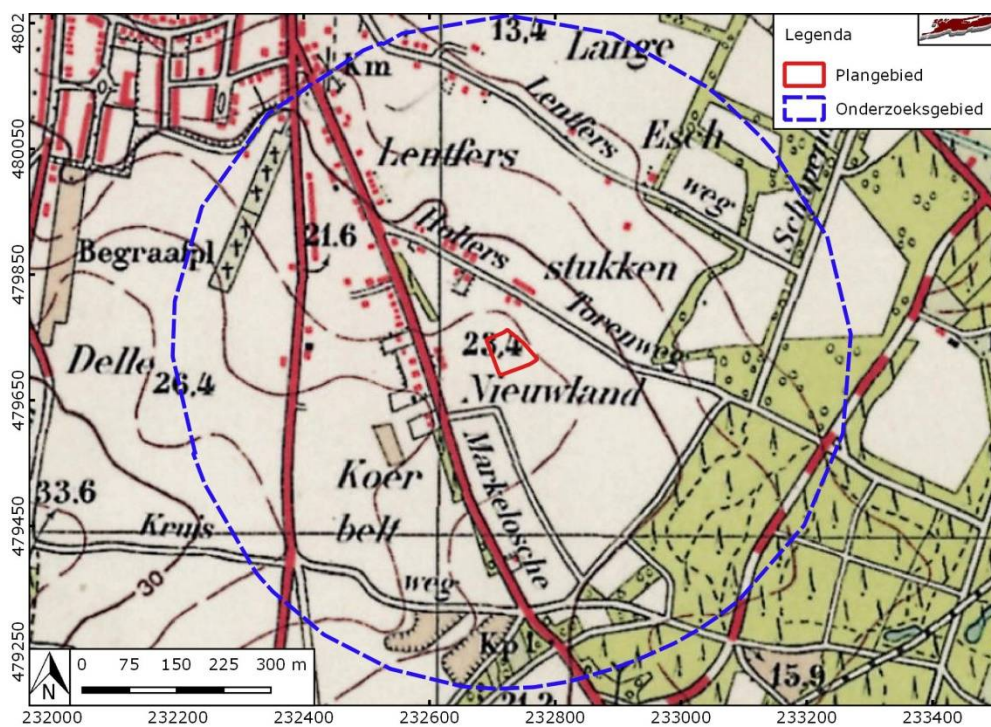
Afbeelding 4. Uitsnede uit de eerste kadastrale kaart, circa 1832. De locatie van het plangebied is rood omlijnd. Geel: hooiland, beige: bouwland, donkergroen: bos/opgaand hout, paars: heide; rood met grijs: bebouwing met erf. Bron: hisgis.nl.

De topografische kaart van 1891 (zie onderstaande afbeelding) laat een vergelijkbaar beeld zien. Het plangebied en zijn omgeving is nog onbebouwd. Zichtbaar is dat een groter gedeelte van het zuidelijke heidegebied ontgonnen is en in gebruik is als bouwland. Het wegennetwerk breidt zich langzaam uit, maar de hoofdwegen zijn nog dezelfde als in het begin van de 19^e eeuw.

In het begin van de 20^e eeuw (zie Afbeelding 6) ontstaat er bebouwing langs de hoofdwegen die naar Rijssen toe leiden. Het plangebied zelf is nog onbebouwd, maar in het onderzoeksgebied zijn verschillende huizen zichtbaar. De bewoning concentreert zich aan de toenmalige Holters Torenweg en de Markeloscheweg. De stad Rijssen breidt zich ook in zuidelijke richting uit en er is een nieuwe begraafplaats aangelegd ten zuiden van de stad.

Afbeelding 5. Uitsnede uit de topografische kaart van 1891. Bron: topotijdreis.nl.

Afbeelding 6. Uitsnede uit de topografische kaart van 1935. Bron: topotijdreis.nl.

Afbeelding 7. Uitsnede uit de topografische kaart van 1975. Bron: topotijdreis.nl.

Vanaf 1975 verandert het kaartbeeld. Het plan- en onderzoeksgebied maken sindsdien deel uit van de bebouwde kom van Rijssen. Het wegennetwerk dat met de aanleg van de wijk is aangelegd is sterk vergelijkbaar met het wegennetwerk van tegenwoordig. Dit is ook het eerste moment dat het plangebied is bebouwd. Het bouwjaar van deze bebouwing is 1970.¹²

Geconcludeerd kan worden dat het plangebied tot in het begin van de jaren '70 onbebouwd is geweest. Het plangebied maakte deel uit van het bouwlandcomplex dat de historische kern van Rijssen omringde. Met de uitbreiding van de stad vanaf het begin van de 20^e eeuw ontstond meer bebouwing in de omgeving van het plangebied, totdat in het begin van de jaren '70 het plangebied werd opgenomen in de bebouwde kom van Rijssen.

¹² Bagviewer.kadaster.nl

CONCLUSIE EN VERWACHTINGSMODEL

3.1 CONCLUSIE

Op basis van de inventarisatie kan het volgende geconcludeerd worden. Het plangebied ligt op de flank van de Rijsserberg, dat onderdeel uitmaakt van het stuwwallencomplex Sallandse Heuvelrug. Ten oosten van het plangebied zijn gordeldekzanden aanwezig. Bodemkundig is het plangebied ongekarteerd, maar op basis van oude kaarten kan aangenomen worden dat er hoge zwarte enkeerdgronden aanwezig zijn. Daaronder liggen vermoedelijk haarpodzolgronden, gevormd in oorspronkelijk gestuwde afzetting.

In de omgeving van het plangebied zijn diverse archeologische onderzoeken uitgevoerd. Bij booronderzoek is alleen op 450 meter ten noordoosten van het plangebied een intacte bodem aangetroffen. Tevens zijn hier archeologische indicatoren aangetroffen, waardoor het waarschijnlijk is dat hier sprake is van een vindplaats. Bij de overige booronderzoeken is een verstoord bodemprofiel geconstateerd. Vermoedelijk vanaf de Late Middeleeuwen is het plangebied onderdeel geweest van het bouwlandcomplex dat de historische kern van Rijssen omringde. Het plangebied is onbebouwd geweest totdat in de jaren '70 van de vorige eeuw een nieuwbouwwijk werd aangelegd. Hierbij is de huidige bebouwing, in de vorm van een schoolgebouw, gebouwd.

Het oorspronkelijke bodemprofiel is vermoedelijk deels intact. Door het gebruik van het plangebied als bouwland is vermoedelijk gebruik gemaakt van plagenbemesting. Hierdoor is het plangebied opgehoogd, waardoor de natuurlijke ondergrond is beschermd. Het is echter waarschijnlijk dat bouwwerkzaamheden in de jaren '70 dieper rijkten dan de onderkant van de ophogingslaag, waardoor op de locatie van de bebouwing de grond is verstoord. De geplande nieuwbouw is grotendeels buiten de huidige bebouwing gepland: hier kan het bodemprofiel nog intact zijn.

3.2 VERWACHTINGSMODEL

Het plangebied was waarschijnlijk geschikt voor landbouwers. Resten van bewoning vanaf het Midden-Neolithicum tot en met de Late-Middeleeuwen kunnen worden verwacht. Resten van kampementen van jagers/verzamelaars (Laat-Paleolithicum tot en met Vroeg-Neolithicum) worden niet verwacht. Resten uit deze periode worden meestal in een heel andere landschappelijke *setting* aangetroffen. Resten van na circa 1100 worden evenmin verwacht. Vanaf dat moment concentreert bewoning zich aan de randen van de es. Overeenkomstig dit beeld is op historische kaarten vanaf 1832 geen bebouwing in of nabij het plangebied aangegeven.

Eventuele nederzettingen uit de steentijd hebben een omvang van 50 – 200 m² (kleine variant) of 200 – 1000 m² (middelgrote variant). Nederzettingen uit de periode bronstijd – middeleeuwen hebben meestal een omvang tussen 500 – 2000 m² (huisplaats) of meer dan 8000 m² (dorp).¹³

Mogelijk aanwezige archeologische resten bevinden zich in de top van de natuurlijke ondergrond, onder het plaggendek. De natuurlijke bodem wordt hier gevormd door (geërodeerde en/of door hellingprocessen verplaatste) gestuwde afzettingen, waarin zich een podzol heeft ontwikkeld. Eventuele resten bestaan uit vuursteenstrooiingen (voornamelijk Neolithicum, in mindere mate Bronstijd en IJzertijd). Daarnaast kan (gefragmenteerd) aardewerk worden verwacht, evenals houtskool, verbrande huttenleem en natuursteen. Deze vondstcategorieën bevinden zich aan of in het pleistocene zand, direct onder een bouwvoor. Daarnaast kunnen grondsporen worden verwacht. Het gaat daarbij overwegend om paalkuilen, greppels en afvalkuilen en dergelijke. Deze bevinden zich in de top van de pleistocene ondergrond en kunnen zich tot op grote diepte uitstrekken.

¹³ bron: Tol e.a., 2006.

HOOFDSTUK 4 VELDONDERZOEK

4.1 BESCHRIJVING ONDERZOEKSMETHODIEK

Het veldonderzoek heeft tot doel om meer inzicht te verkrijgen in de fysische situatie in het plangebied. Het dient de in het plangebied aanwezige bodems, de mate van versterking en de aanwezigheid van potentiële archeologische niveaus in kaart te brengen. Aan de hand daarvan kan er voor het plangebied een gespecificeerd verwachtingsmodel worden opgesteld dat gedetailleerder en nauwkeuriger is dan een verwachtingsmodel dat louter gebaseerd is op bronnen en globalere bodem- en geomorfologische kaarten.

Voor het booronderzoek zijn niet-toegankelijke en/of verstoorde delen aangegeven op de kaart in Bijlage 3. Voor aanvang van het veldonderzoek is een Plan van Aanpak (PvA) opgesteld¹⁴ en gedeponneerd in Archis3. Het veldonderzoek bestond uit het zetten van 10 verkennende boringen.¹⁵ Verkennend booronderzoek is een snelle en kostenefficiënte onderzoeksmethode om de archeologische potentie van een plangebied in kaart te brengen. Aangezien de specifieke bodemopbouw in het plangebied niet bekend is, is verkennend onderzoek in dit stadium de meest geschikte onderzoeksmethode.

De boringen zijn uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. De boorkernen zijn visueel geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren. De boringen zijn gemeten met GPS met een nauwkeurigheid van 3 m. Het bodemprofiel is beschreven volgens de norm NEN 5104 en ASB. De NAP-maaiveldhoogtes van de boringen zijn bepaald aan de hand van het AHN. De profielbeschrijvingen zijn opgenomen in Bijlage 11. De boorpuntenkaart met de posities van de boringen is opgenomen in Bijlage 9.

4.2 RESULTATEN: LITHOLOGIE, LITHOGENESE EN BODEMONTWIKKELING

Het typerende bodemprofiel bestaat uit een verstoord pakket van wisselende diepte, dat overgaat in een intact plaggendek. De intacte natuurlijke ondergrond is aangetroffen vanaf ongeveer 50 cm -mv. De natuurlijke ondergrond bestaat daarbij uit sterk verweerd keizand. In enkele boringen is verspoeld dekzand aangetroffen. Deze afzetting is geïnterpreteerd als fluvioperiglaciale afzetting.

¹⁵ In het PvA is uitgegaan van minimaal zes boringen. Aangezien in deze boringen een overwegend intact bodemprofiel is aangetroffen, is in het veld besloten het aantal boringen uit te breiden tot tien.

In boringen 5, 7, 8 en 9 (langs de randen van het plangebied) is sprake van een tot in de natuurlijke ondergrond verstoord pakket. Bijlage 9 toont een kaart waarop de dikte van het aangetroffen verstoord pakket per boring is aangegeven. Het verstoord pakket betreft in oorsprong zeer waarschijnlijk een plaggendek (Het is soms lastig in een boor onderscheid te kunnen maken tussen een intact danwel verstoord plaggendek en dat is ook hier het geval). Op basis van afwijkingen in kleur, gevlektheid en ook de diepte zijn de betreffende lagen als 'verstoord' geïnterpreteerd. Het verstoord plaggendek bestaat uit zwak siltig, matig fijn en zwak-matig humeus zand. De laag is overwegend donkergrijs gekleurd, met bijmengingen van geel, grijs en bruin.

In de meeste boringen is een (deels intact) plaggendek aangetroffen (boringen 1, 2, 3, 4, 6 en 10). In Bijlage 9 zijn de boorpunten aangegeven waar een intact plaggendek is gezien. Tevens is hier de dikte van deze laag aangegeven. Het intacte plaggendek bereikt een maximale dikte van 60 cm (boring 2) en bestaat uit zwak siltig, matig fijn en matig humeus zand. De kleur is donkergrijs/-bruin, neigend naar zwart. In diverse boringen zijn kleine fragmentjes roze gekleurd, zachtgebakken baksteen aangetroffen. Het plaggendek is opvallend homogeen. Soms komen in de onderzijde wat lichtgrijze zandkorrels voor (loodzand), maar van een duidelijke gelaagdheid is absoluut geen sprake.

Bijlage 10 toont de geïnterpoleerde hoogte van de nog aanwezige natuurlijke ondergrond. Deze bestaat uit keizand en verspoeld dekzand. Keizand bestaat uit zwak siltig, matig en in een enkel geval zeer grof en slecht gesorteerd zand. Het is meestal matig of sterk grindhoudend en ook grotere kiezels komen voor. Het zand voelt scherp aan. De C-horizont is geel van kleur en wordt naar onder wat lichter. De B-horizont is bruin gekleurd; de BC-horizont bruingeel.

Vermoedelijk zijn fluvioperiglaciale zanden aangetroffen in boringen 4 en 6. Deze kenmerken zich door matig fijn, zwak siltig zand met een enkel grindje. In tegenstelling tot het keizand zijn deze zandkorrels goed gesorteerd en voelen ze zacht aan. Waarschijnlijk gaat het hier om een pocket met verspoeld dekzand. De C-horizont is hier lichtgeel gekleurd; de BC-horizont is geelbruin van kleur en de B-horizont bruin.

Bijlage 10 toont dat in de meeste boringen een BC-horizont is aangetroffen (boringen 1 t/m 4, 6 en 10). In twee boringen is een B-horizont gezien (3 en 4). In boring 9 is onder een verstoord laag een laag aangetroffen waarin brokken B- en BC-horizonten zijn herkend. Mogelijk betreft dit een aangeploegde laag. Uit de kaart blijkt dat in de noordhoek van het plangebied een depressie ligt van 70 – 100 cm ten opzichte van het omringende plangebied. Dit is overwegend een natuurlijk fenomeen getuige de aangetroffen BC-horizont in boring 10. Elders in het plangebied toont de top van de natuurlijke ondergrond weinig dynamiek.

4.3 RESULTATEN: ARCHEOLOGIE

Er zijn geen concrete archeologische indicatoren aangetroffen. In het plaggendek zijn weliswaar enkele fragmentjes zachtgebakken baksteen aangetroffen die mogelijk pre-industrieel zijn gebakken, maar gezien de aard en stratigrafische positie vormen deze geen sterke indicator. Opgemerkt moet worden dat het hier uitgevoerde verkennende booronderzoek niet geschikt is om archeologische indicatoren op te sporen. Daartoe zijn intensievere onderzoeksmethoden vereist.

CONCLUSIE EN VERWACHTING

In het plangebied is sprake van een redelijk tot goed bewaard gebleven bodemprofiel. Met name op de locatie van de geplande nieuwbouw is sprake van een intacte bodemopbouw. Op basis van de resultaten van het booronderzoek en de historische situatie is het plaggendek in het plangebied waarschijnlijk wat jonger dan de omringende bouwlanden. De homogene laagopbouw van het plaggendek wijst erop dat het dek in relatief korte tijd is opgebracht. De taartpuntvorm en de taps toelopende verkaveling zoals deze is aangegeven op de eerste kadastrale kaart wijst erop dat dit bouwland is ontgonnen nadat de omringende landen al in gebruik waren genomen. De ontginning van het terrein en de ouderdom van het plaggendek is daarmee waarschijnlijk ver in de Nieuwe Tijd te zoeken. Dat doet echter geen afbreuk aan de archeologische verwachting. De resultaten van het booronderzoek bevestigen dat aan het plangebied een hoge verwachting voor de periode Neolithicum tot en met Late Middeleeuwen mag worden toegekend. Het verwachtingsmodel blijft daarom gehandhaafd.

Op basis van het uitgevoerde booronderzoek is de kans groot dat het plangebied archeologische resten van menselijke aanwezigheid uit de periode Neolithicum tot en met de Late Middeleeuwen bevat. Het archeologisch belang van dergelijke resten is hoog. Op basis van de onderzoeksresultaten wordt nader archeologisch onderzoek geadviseerd conform protocol 4003 IVO (landbodems).

De bodemingrepen (aanleg funderingen, rioleringen en dergelijke) zullen de potentiële archeologiehoudende lagen – de top van de natuurlijke ondergrond - zeer waarschijnlijk verstoren. Gelet op de te verwachten prospectiekenmerken en prospecteerbaarheid van een eventuele vindplaats wordt geadviseerd dit vervolgonderzoek uit te voeren in de vorm van een karterend onderzoek conform standaardmethode E1 van de Leidraad inventariserend veldonderzoek Deel: Karterend Booronderzoek.¹⁶ Deze methode omvat de inzet van een edelmanboor met een boordiameter van 15 cm. Relevante bodemlagen (onderzijde plaggendeek en top van de natuurlijke ondergrond) worden hierbij op archeologische indicatoren gezeefd over een maaswijdte van 4 mm. We adviseren de karterende boringen te beperken tot het daadwerkelijk te verstoren gebied (nieuwbouw, omvang ongeveer 1200 m²; een deel daarvan valt af omdat het samenvalt met de huidige bebouwing). Zes karterende boringen zijn ruim voldoende om de archeologische potentie in kaart te brengen.

Indien tezamen met de nieuwbouwplannen of binnen afzienbare tijd ook elders in het plangebied relevante bodemverstoring is voorzien, adviseren we deze delen mee te laten nemen in een karterend booronderzoek.

De implementatie van dit advies is in handen van de gemeente Rijssen-Holten, hierin vertegenwoordigd door de archeologisch adviseur van de gemeente, de heer A. Vissinga.

¹⁶ Tol e.a., 2012

Literatuur

Berendsen, H.J.A., 2005 (1997). *Landschappelijk Nederland. De fysisch geografische regio's*. Assen.

Berendsen, H.J.A., 2008. *De vorming van het land*. Assen.

Berghe, van den, K.J., 2006: *Plangebied Wijnand Zeeuwstraat te Rijssen, gemeente Rijssen-Holten; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek*. RAAP-notitie 1547.

Borsboom, A.J. en J.W.H.P. Verhagen, 2012. KNA Leidraad Inventariserend Veldonderzoek. Deel: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P). Gouda.

Graaf, de, R., E.E.A. van der Kuijl, J.F.M. Rohling, 2016: *Bureauonderzoek en Karterend Booronderzoek Archeologie voormalige Schoollocaties Centrum Rijssen, gemeente Rijssen-Holten (Plangebied Willem de Zwijgerstraat 30 en 31, Wilhelminastraat 119 en Zeven Peggenweg 9)*. Hamaland advies project 161250.

Mulder, E.F.J. de., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen.

Postma-Saan, F.B., 2009: *Rijssen, Basisschool Klim-Op (gemeente Rijssen-Holten, Ov.) Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek*. Steekproefrapport 2009-03/20.

Zielman, G., 2011: *Plangebied Karel Doormanstraat, gemeente Rijssen-Holten; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek*. RAAP-notitie 3824 (herziene eindversie).

Archeologische databases / internetbronnen

ArchisIII

www.topotijdreis.nl

www.hisgis.nl

www.kadastralekaart.com

www.DINOloket.nl

BAGviewer.kadaster.nl

Gebruikte kaarten

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2), nauwkeurigheid Z-waarde ≤ 5 cm. Bron: www.ahn.nl. Geraadpleegd op 23-2-2021

Kaart waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen. Bron: www.zoeken.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 23-2-2021

Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 23-2-2021

Historische kaarten vanaf circa 1850 – 1995. Bron: www.topotijdreis.nl. Geraadpleegd op 23-2-2021.

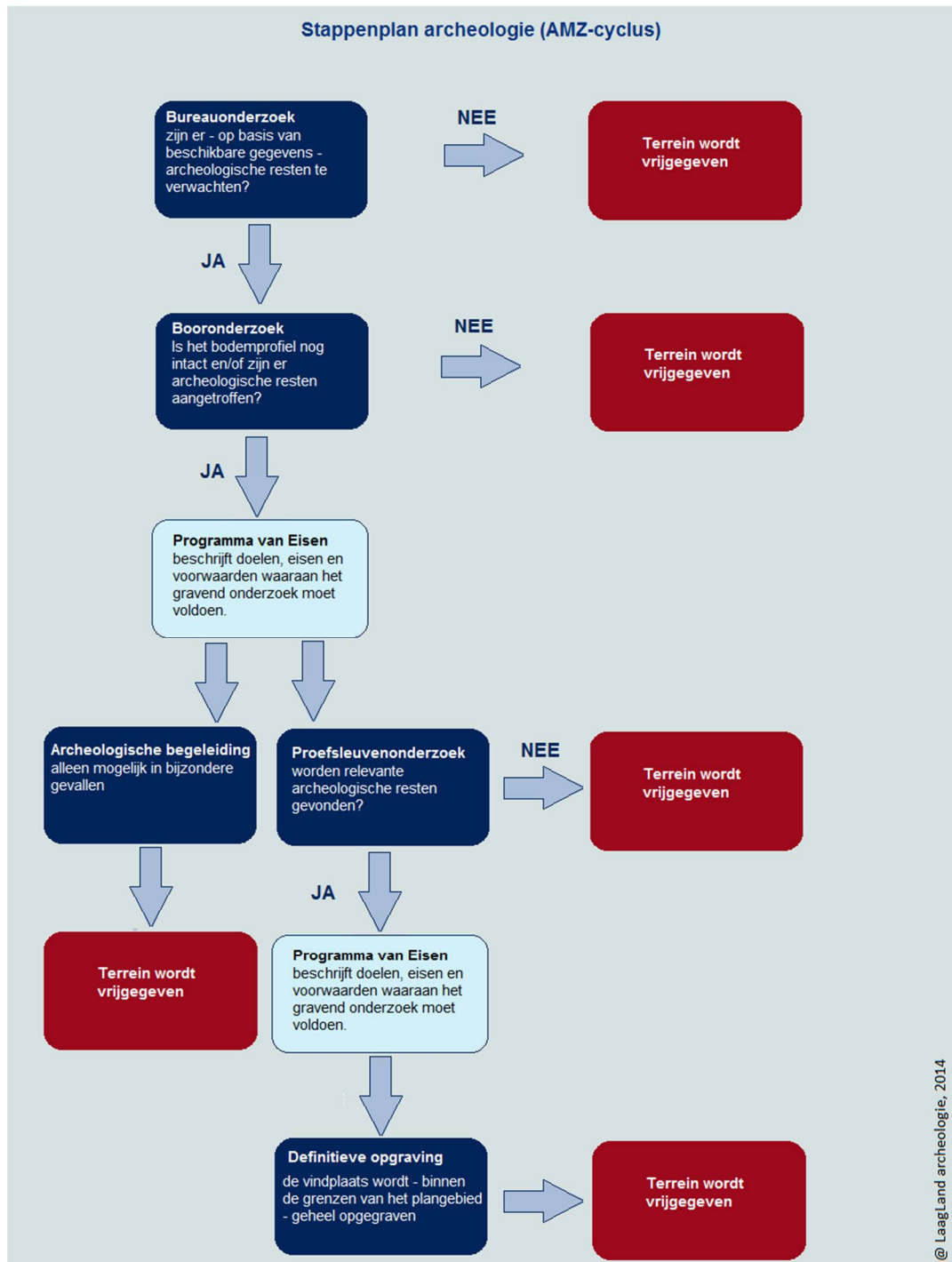
Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 23-2-2021

Kadastrale minuut. Bron: www.maps.hisgis.nl/. Geraadpleegd op 23-2-2021

Kaart minuutplan. Bron: beeldbank.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 23-2-2021

Topografische kaart, schaal 1:10.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 23-2-2021

BIJLAGE 1 AMZ-CYCLUS

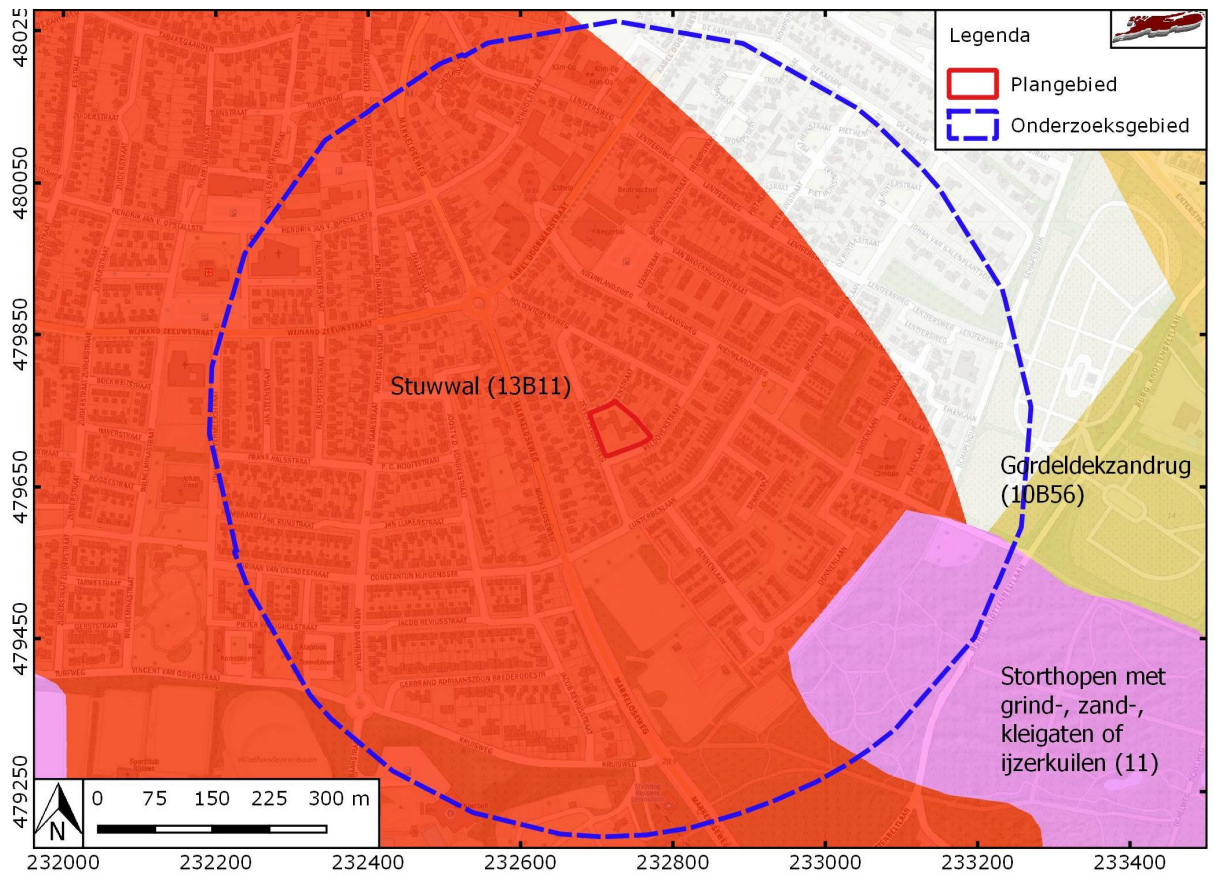
BIJLAGE 2 ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

Archeologische perioden			Datering	
Nieuwe tijd		C	1795	
		B		1650
		A		
Middeleeuwen		Laat	1500	
		Vol	1250	
		vroeg	Ottoons	1050
			Karolingisch	900
			Merovingisch	725
			450	
Romeinse tijd		Laat	270	
		Midden	70 na Chr.	
		Vroeg	15 voor Chr.	
Prehistorie	IJzertijd	Laat	250	
		Midden	500	
		Vroeg	800	
	Bronstijd	Laat	1100	
		Midden	1800	
		Vroeg	2000	
	Neolithicum	Laat	2850	
		Midden	4200	
		Vroeg	4900/5300	
	Mesolithicum	Laat	6450	
		Midden	8640	
		Vroeg	9700	
	Paleolithicum	Jong	35.000	
		Midden	250.000	
		Oud		
@ Laagland Archeologie, 2014				

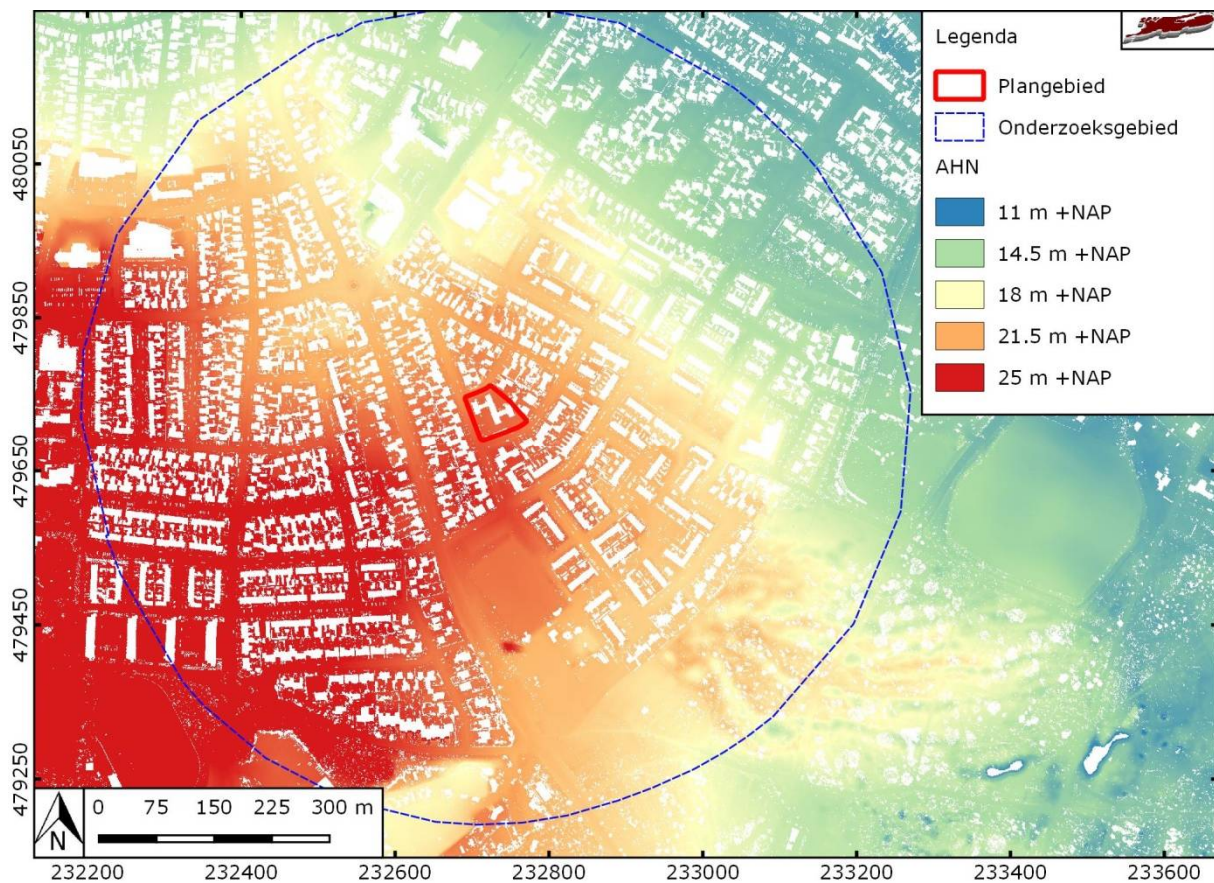
BIJLAGE 3 NIET-TOEGANKELIJK

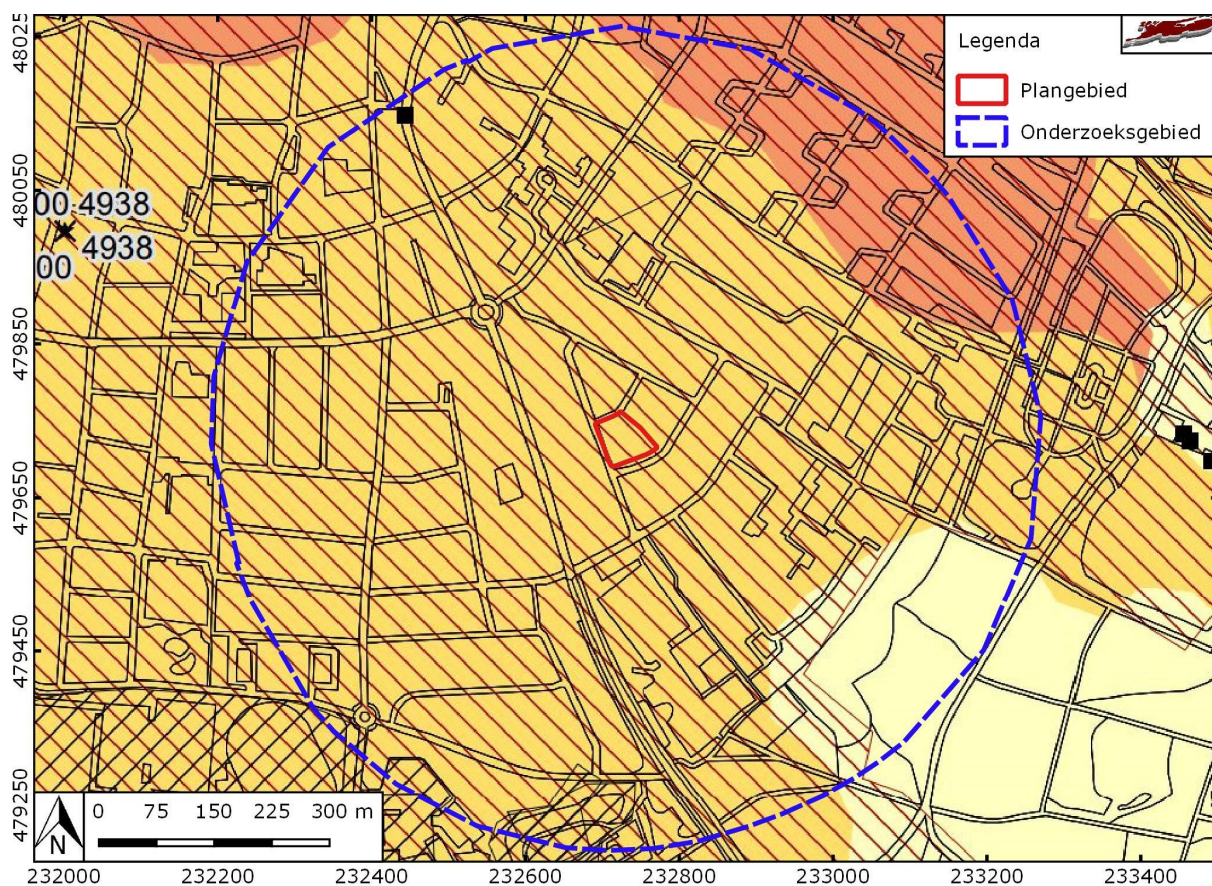
BIJLAGE 4 GEOMORFOLOGISCHE KAART

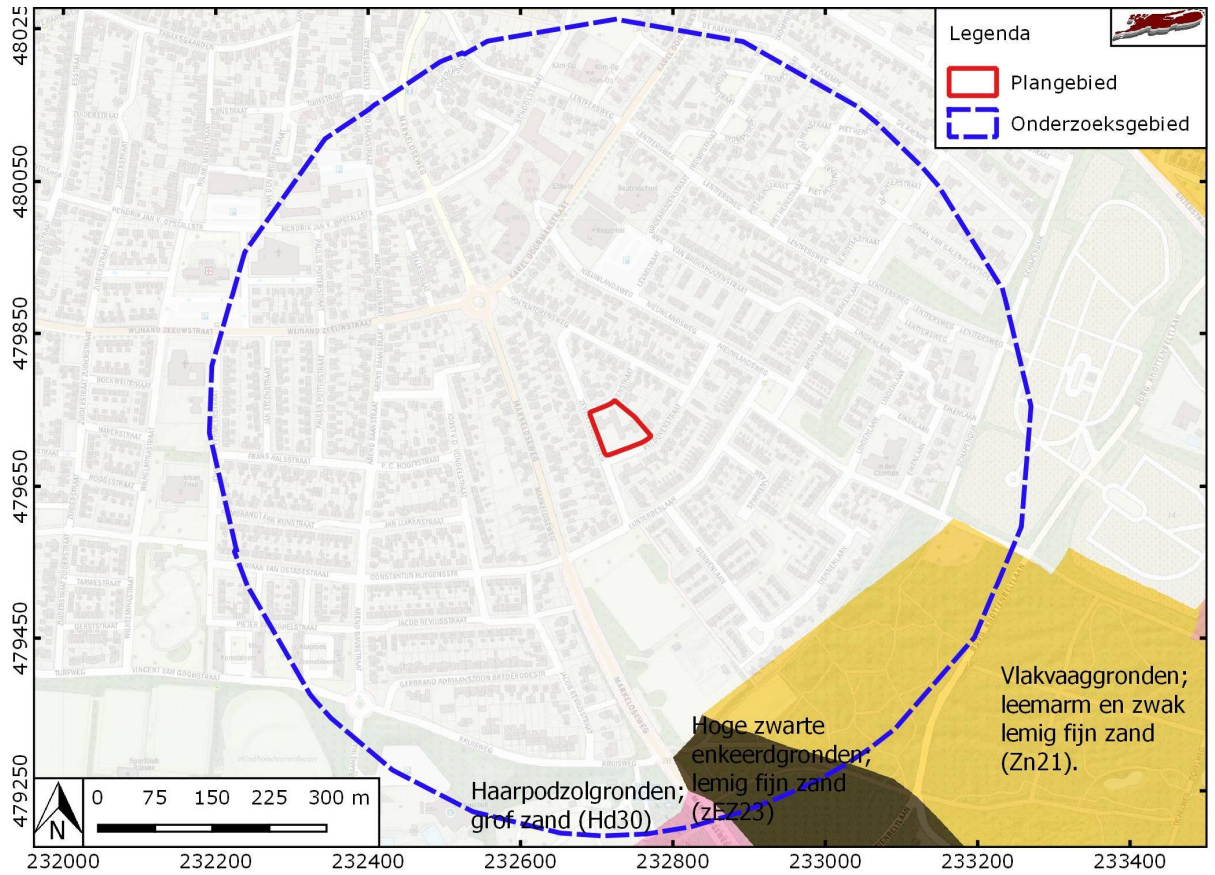
BIJLAGE 5 ACTUEEL HOOGTEBESTAND NEDERLAND

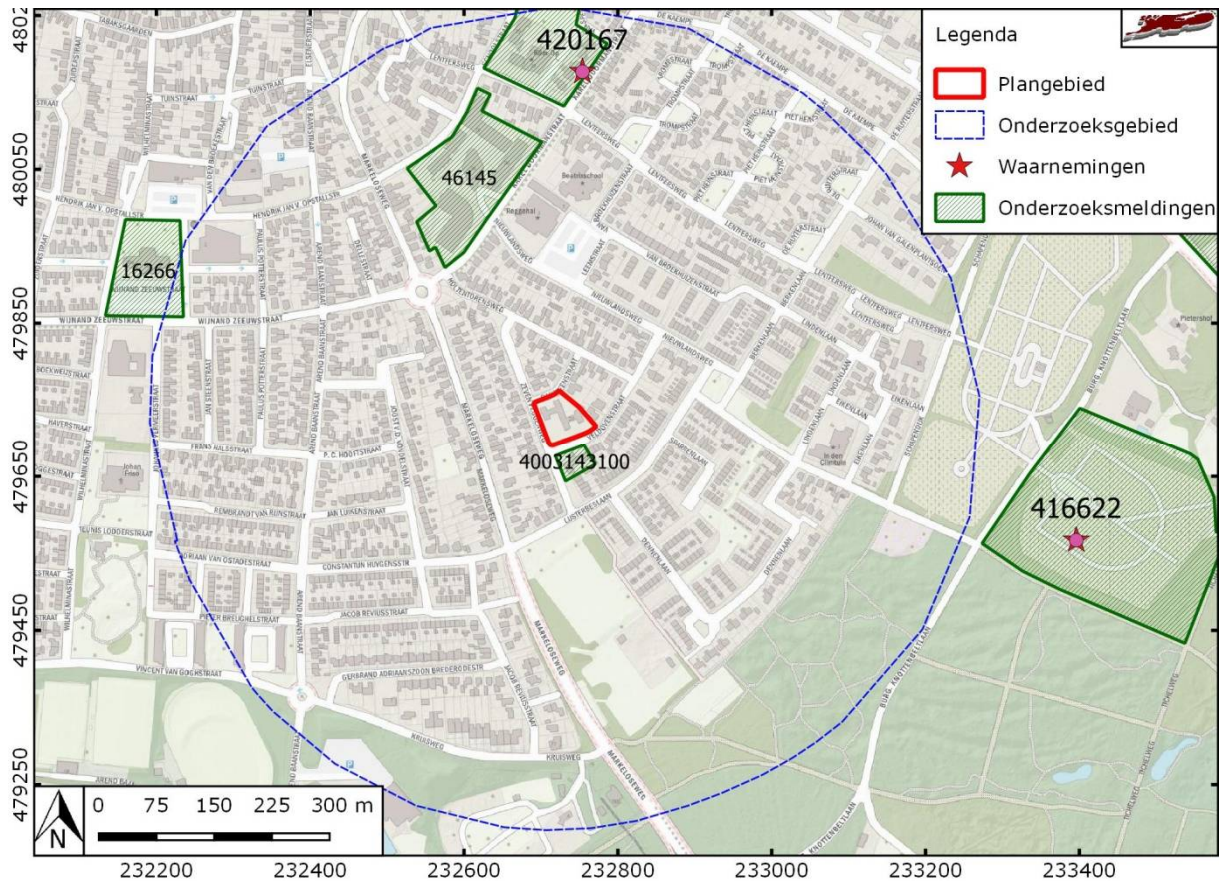
BIJLAGE 6 GEMEENTELIJKE ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGSKAART

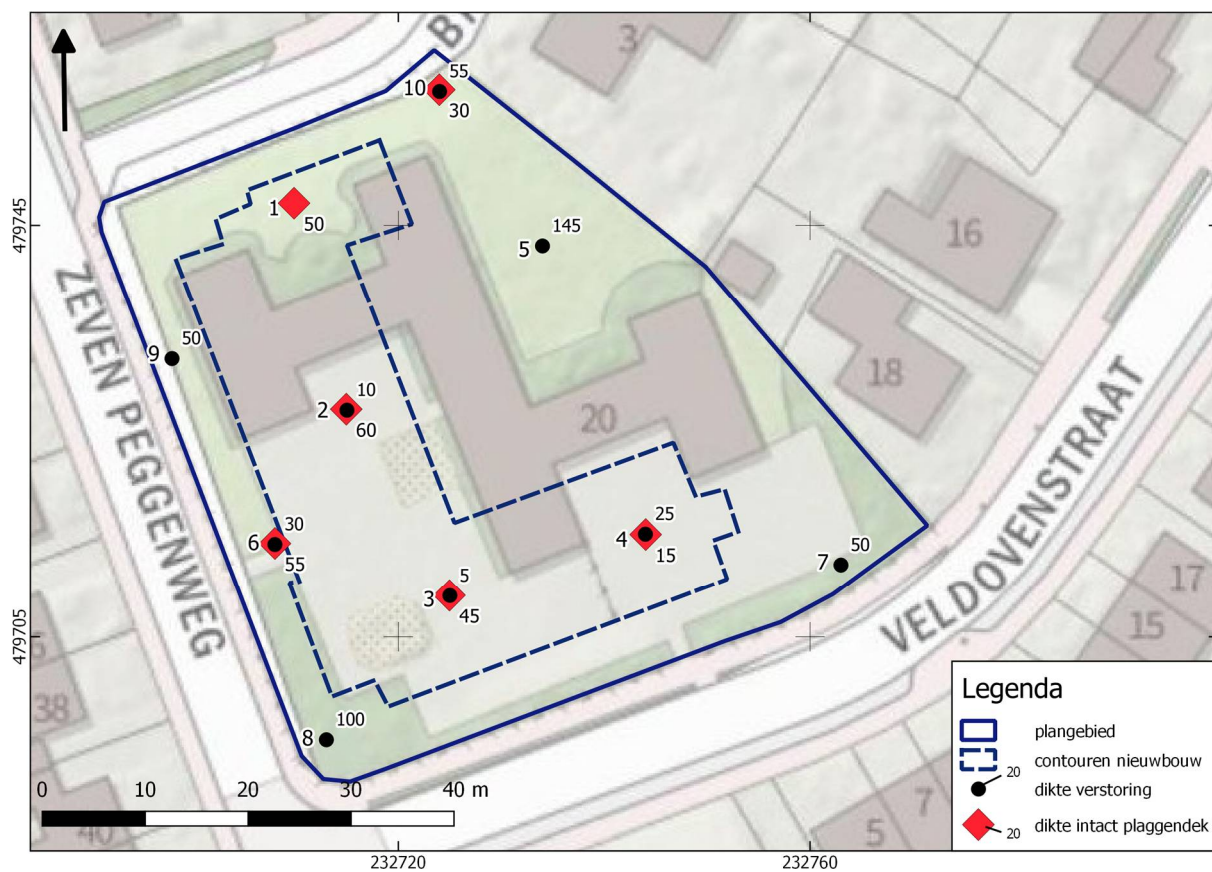
BIJLAGE 7 BODEMKAART

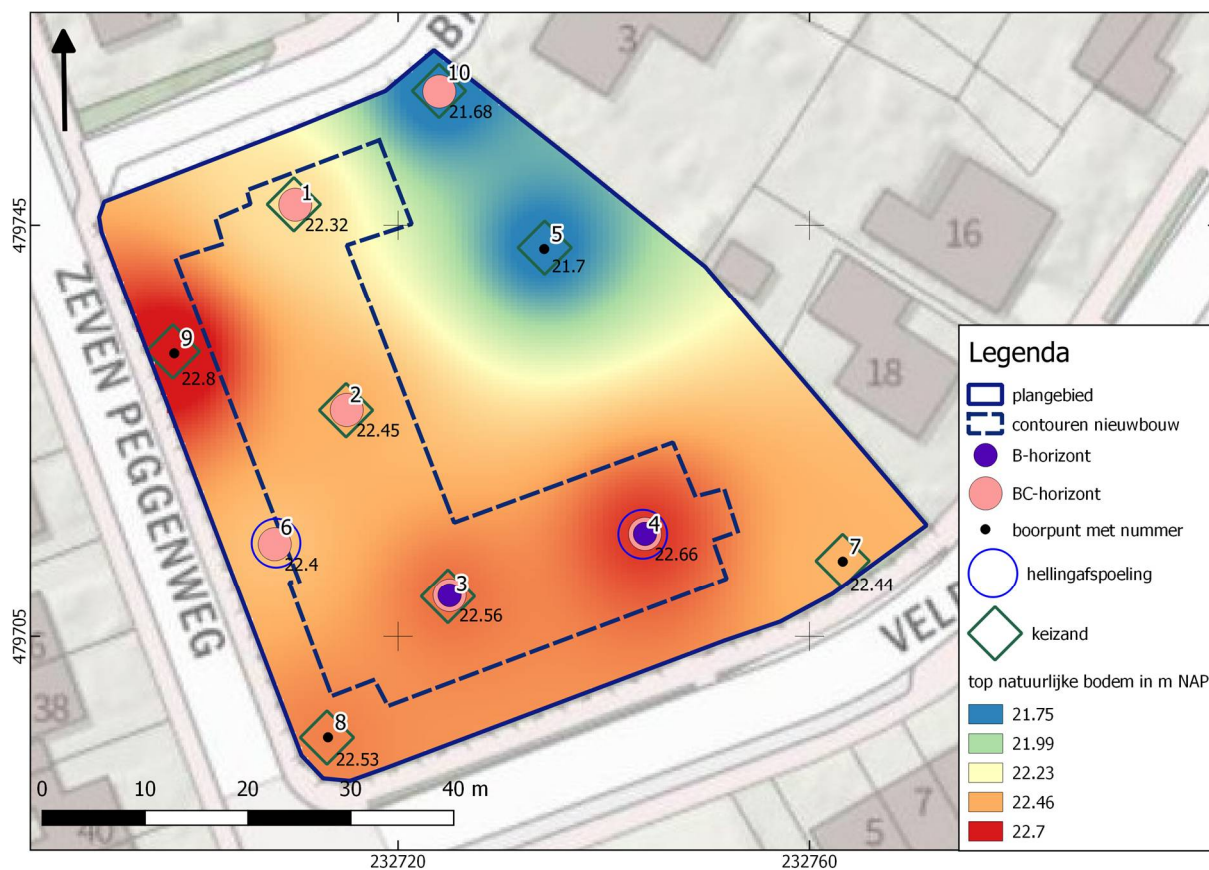
BIJLAGE 8 WAARNEMINGEN, AMK-TERREINEN EN ONDERZOEKSMELDINGEN

BIJLAGE 9 VERSTOORD PAKKET EN PLAGGENDEK

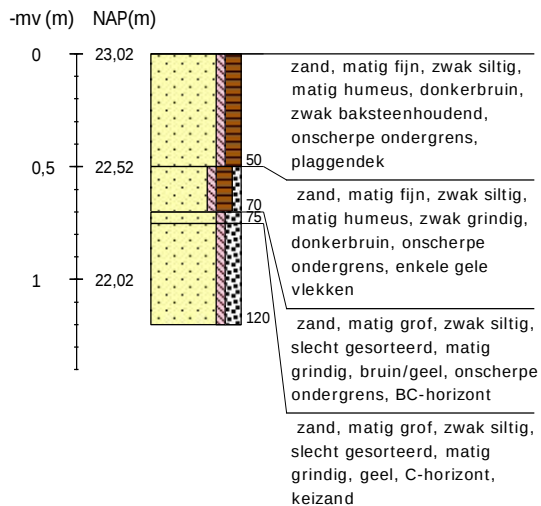

BIJLAGE 10 TOP NATUURLIJKE ONDERGROND

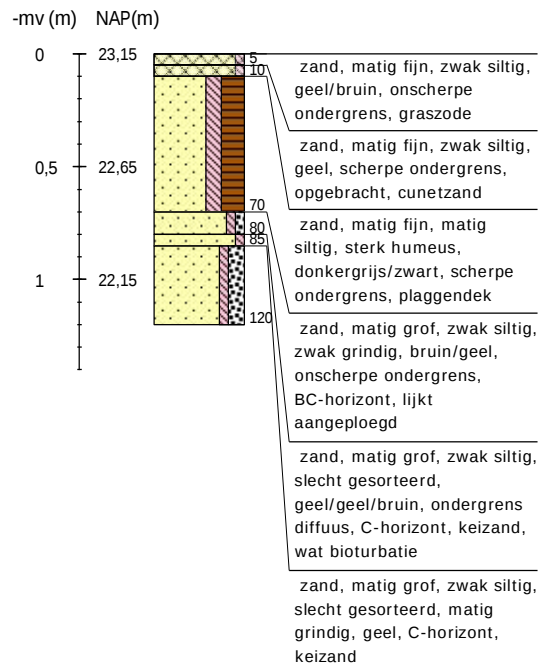

BIJLAGE 11 BOORSTATEN

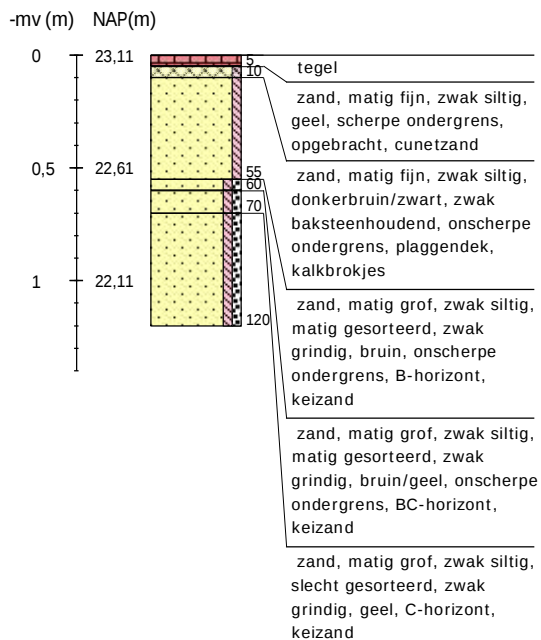
Boring 1 RD-coördinaten: 232710/479747

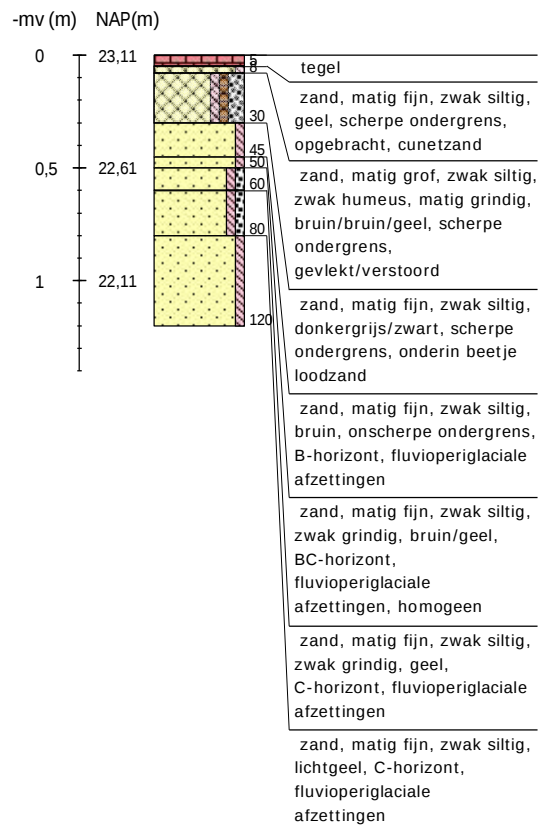
Boring 2 RD-coördinaten: 232715/479727

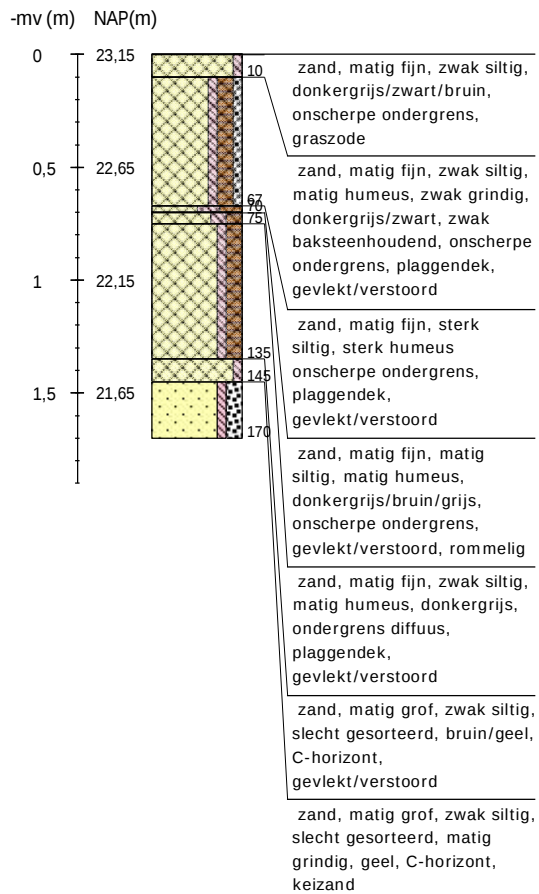
Boring 3 RD-coördinaten: 232725/479709

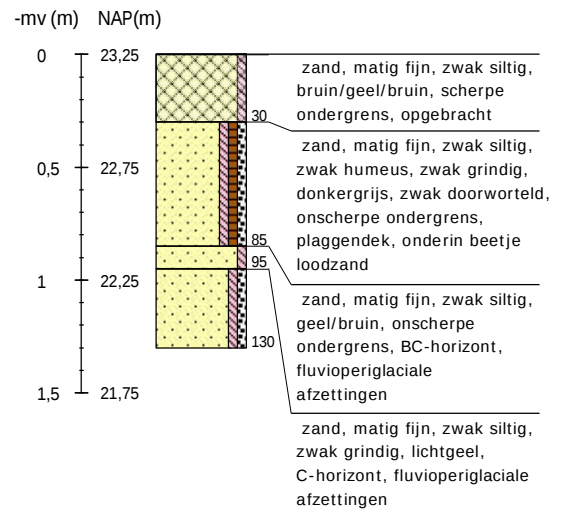
Boring 4 RD-coördinaten: 232744/479715

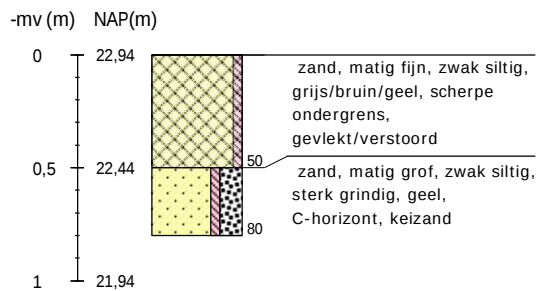
Boring 5 RD-coördinaten: 232734/479743

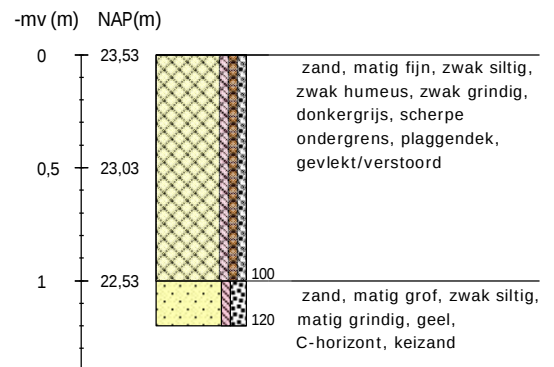
Boring 6 RD-coördinaten: 232708/479714

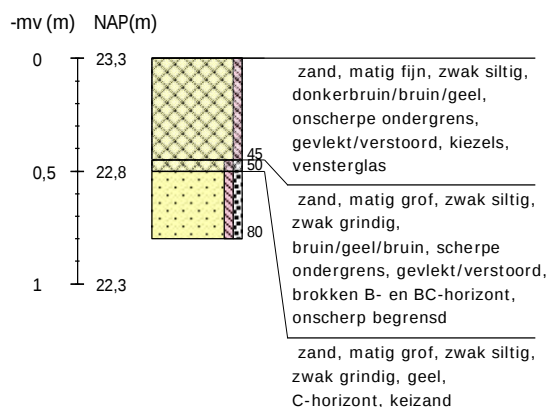
Boring 7 RD-coördinaten: 232763/479712

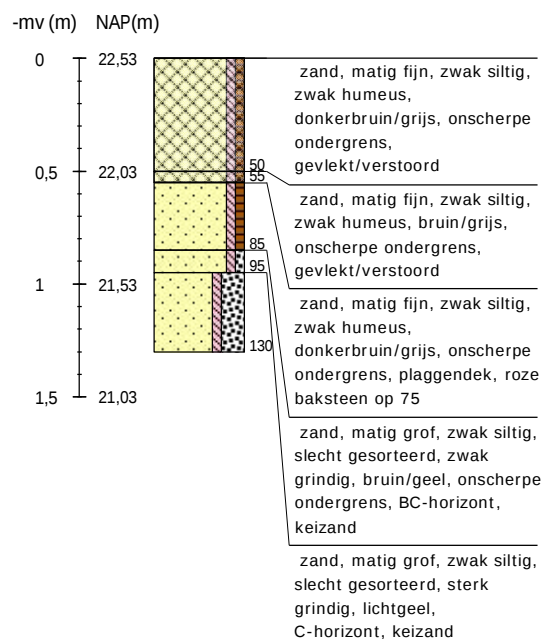
Boring 8 RD-coördinaten: 232713/479695

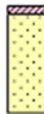
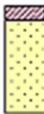
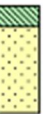
Boring 9 RD-coördinaten: 232698/479732

Boring 10 RD-coördinaten: 232724/479758

Legenda (conform NEN 5104, boorbeschrijvingsnorm van NITG-TNO en ASB)

Zand 	Veen 	Zandmediaan uiterst fijn < 105 µm zeer fijn 105 - < 150 µm matig fijn 150 - < 210 µm matig grof 210 - < 300 µm zeer grof 300 - < 420 µm uiterst grof 420 - < 2000 µm Zandsortering goed gesorteerd D60/D10 < 1,8 matig gesorteerd D60/D10 1,8 < 3 slecht gesorteerd D60/D10 > 3	Boortype Edelmanboor Ø 7 cm Edelmanboor Ø 10 cm Edelmanboor Ø 12 cm Edelmanboor Ø 15 cm	Klei 	Grind 	Inclusies/archeologische indicatoren (resten van planten, wortels, schelpen, wortels, hout, baksteen, puin, kolengruis, glas, aardewerk, houtskool, vuursteen, bot, fosfaat) weinig < 1% matig 1-10% veel > 10%	Guts Ø 2 cm Guts Ø 3 cm Mechanische boor Ø 10 cm Mechanische boor Ø 12 cm Mechanische boor Ø 15 cm Mechanische boor Ø 20 cm	Leem 	Overige toevoegingen 	Kalkgehalte kalkloos geen opbruising, minder dan 0,5% CaCO ₃ kalkarm hoorbare opbruising, circa 0,5 - 1 à 2 % CaCO ₃ kalkrijk zichtbare opbruising, 1 à 2% CaCO ₃	Begrenzing onderliggende laag scherp overgangsgebied < 0,3 cm onscherp overgangsgebied 0,3 - < 3 cm diffuus overgangsgebied 3 cm - < 10 cm	Grondwaterstand GHG GWG GLG	Boorsten! - www.boorsten.nl
--	--	---	--	--	--	--	--	---	---	--	--	---	-----------------------------

BIJLAGE 12 VERKLARENDE WOORDENLIJST

AMK-terreinen - De AMK (Archeologische Monumentenkaart) is een bestand van alle bekende, behoudenswaardige archeologische terreinen in Nederland. Op de kaart staan terreinen van archeologische, hoge archeologische en zeer hoge archeologische waarde (al dan niet wettelijk beschermd) aangegeven. De AMK wordt niet meer geactualiseerd.

Bronstijd - In de Bronstijd (2.000 – 800 voor Chr.) werden voor het eerst voorwerpen van brons – een legering van koper en tin – gemaakt, hoewel vuursteen nog steeds breed toegepast werd. Aardewerk uit deze periode is meestal zeldzaam en van slechte kwaliteit ('hondebrokaardewerk'). Waarschijnlijk werden veel tradities en gebruiken uit het Neolithicum in deze periode voortgezet, waaronder aanvankelijk het gebruik overledenen in grafheuvels bij te zetten. Later, rond 1.200 voor Chr. werd begraving vervangen door crematies, die in urnenvelden en soms ook in oudere grafheuvels werden bijgezet.

Es – een es (enk, eng) is een areaal bouwland dat door meerdere grondgebruikers wordt gebruikt. Een es is ruimtelijk begrensd en als zodanig herkenbaar, maar de individuele percelen zijn niet gescheiden door duidelijk herkenbare grenzen.

IJzertijd - In de IJzertijd (800 – 12 voor Chr.) werden de eerste ijzeren voorwerpen gemaakt. IJzer was harder dan brons en ijzererts was veel breder beschikbaar dan de grondstoffen voor brons (koper en tin). Het winnen en smeden van ijzer vereiste echter veel kunde en kennis. Naast aardewerk worden vanaf deze periode soms resten van ijzeroventjes gevonden of afval dat is ontstaan bij ijzerwinning. Op de hogere zandgronden kwamen *celtic fields* (raatakkers) tot ontwikkeling. Dit waren akkercomplexen die zich soms tot over een groot gebied konden uitstrekken en gekenmerkt werden door relatief kleine akkertjes die omgeven werden door raatvormige wallen. Men woonde temidden van de akkers. Ten opzichte van de voorgaande en latere perioden werden vaak nattere gronden opgezocht. Vanaf de IJzertijd ook werden de zeekleigebieden in gebruik genomen.

Middeleeuwen - De Middeleeuwen duurden van 450 – 1500 na Chr. Over de periode vlak na het definitieve vertrek van de Romeinen uit Nederland is weinig bekend. Tot op heden zijn relatief weinig vindplaatsen uit deze periode aangetroffen. Er zijn sterke vermoedens dat resten uit deze periode voor een belangrijk deel onder de huidige oude stads- en dorpskernen en oude akkercomplexen liggen. Vanaf ongeveer de 10^e eeuw ontstaat er weer enige stabiliteit en is sprake van een min of meer centraal gezag. De maatschappij raakt gefeodaliseerd. In deze periode werd een begin gemaakt met de ontginning van veen, heide en bos.

Neolithicum - Het Neolithicum (5.300 – 2.000 voor Chr.) wordt gekenmerkt door een overschakeling van jagen/verzamelen naar landbouw en veeteelt. De mens ging zich op een min of meer vaste locatie vestigen. Aanvankelijk werd daarnaast nog gejaagd en verzameld, maar meer en meer werd de mens agrariër. Doordat men zich op een locatie kon vestigen, namen de materiële bezittingen sterk toe. Men bouwde boerderijen en andere constructies en creëerde voorwerpen van aardewerk en geslepen steen. De bevolking kon groeien en de samenlevingen werden complexer. Uit deze periode zijn hunebedden en grafvelden/-heuvels bekend.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) – De RCE is een onderdeel van het ministerie van OCW. Het voert wet- en regelgeving uit, ontwikkelt kennis en geeft advies over rijksmonumenten, landschap & omgeving, archeologie en roerend erfgoed.

Saalien – een geologische periode in het Pleistoceen die duurde van 236 – 126 duizend jaar geleden. Het Saalien was de voorlaatste ijstijd (voorlaatste glaciaal). Gedurende deze periode kwam het landijs tot in Midden-Nederland.

Weichselien – een geologische periode in het Pleistoceen die duurde van 116 – 11,7 duizend jaar geleden. Het Weichselien is de laatste ijstijd (glaciaal) die we in Nederland gehad hebben. Het landijs bereikte de Nederlandse grenzen niet, maar wel was de bodem van grote delen permanent bevroren (permafrost).